

הסוגיא השבע עשרה – רבי יהודה אומר אף מי שנתלש רוקו בפיו (צט ע"א 22-37)

ר' יהודה אומ': אף מי שנתלש וכו'

(א) אע"ג דלא הפיך ביה?

והתניא: האוכל דבילה בידים מסואבות

והכניס ידו לתוך פיו ליטול צרור

ר' מאיר מטהר

ור' יוסי מטמא.

ר' יהודה אומ': היפך בו – טמא; לא היפך בו – טהור!

א"ר יוחנן: מוחלפת השיטה.

ר' שמעון בן לקיש אומ': לא תחליף. הכא במאי עסקינן? בכיחו.

[1] והתניא: ר' יהודה אומ': כיחו ונתלש לא יהלך ארבע אמות עד שירוק.

מאי לאו רוקו שנתלש?

לא, כיחו שנתלש.

[2] והתני: ר' יהודה אומ': כיחו וכן רוקו שנתלש!

אלא מחוורתא כדשנינן מעיקרא.

(ב) אמ' ריש לקיש:

כיח בפני רבו חייב מיתה, שנא': כל משנאי אהבו מות – אל תיקרי משנאי אלא משנאי,

ואמ' מינכר אניס!

כח ורק קאמרינן.

חילופי הנוסחאות

[2] **אע"ג** בכ"י וטיקן: "ואע"פ", וכיוצא בו בכ"י מינכן: "אע"פ", ואילו בדפוס ראשון רק: "אף על".
 [3] **והתניא** המונח המקדים את ציטוט המשנה בענף או הוא "דתניא", ואילו בענף **מד**: "דתנן". ואפשר שיש כאן סטנדרטיזציה של המינוח. כידוע, גם המונח 'תניא' עשוי להקדים משנה. ראו תשובת רב שרירא גאון (=תשובות הגאונים, הרכבי, סימן ריח, עמ' 103); אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 817-818; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 24. [5-6] **ר' מאיר מטהר ר' יוסי מטמא** ביתר עדי הנוסח: "ר' מאיר מטמא ר' יוסי מטהר", ועיינו בגוף הפירוש, להלן. [9] **ר' שמעון בן לקיש** בכ"י וטיקן, מצטט המסורת של ריש לקיש הוא "רב שישא בריה דרב אידי", ודבר זה הוא כסוגיות 'מוחלפת השיטה' בברכות יז ע"ב (כ"י אוקספורד: "שישא"; כ"י פריז 7-9: "ששת"; כ"י פריז 67: "ששת") ובפסחים נה ע"א, אלא ששם לא נזכר כלל ריש לקיש אלא רק רב שישא. ובכ"י מינכן הביא ריש לקיש עצמו בשם ר' אלעזר, מה שאינו סביר מבחינת סדר הדורות. בענף או איתא: "ר' שמעון בן לקיש", ואילו בענף **מד**: "ריש לקיש". על חילופי 'ריש לקיש'/'ר' שמעון בן לקיש' הבאים בכתבי היד ראו וייסברג, כתבי יד. **לא תחליף** בכ"י וטיקן ובדפוס ראשון: "לעולם לא תחליף", ואילו בכתבי היד מינכן ואוקספורד רק: "לא תחליף". [10] **לא יהלך ארבע אמות עד שירוק** בכל יתר עדי הנוסח הישירים ליתא. נראה שמדובר בתוספת בהשפעת נוסח המשנה. [13] **שנתלש** בדפוס ראשון ואילך נוסף: "לא יהלך ארבע אמות עד שירוק", כעין ההוספה שבכ"י אוקספורד בברייתא הראשונה.

מסורת התלמוד

[3] **האוכל דבילה** משנה כלים ח י. [8] **א"ר יוחנן מוחלפת השיטה** ברכות יז ע"ב, מט ע"ב; פסחים מט ע"ב, נה ע"א; ביצה ג ע"א, ט ע"ב, י ע"א. [9] **ר' שמעון בן לקיש** ירושלמי עירובין י ה, כו ע"ב. [16] **אל תקרי** שבת קיד ע"א; מגילה כח ע"א.

רש"י

היה אוכל דבילה של תרומה. בידים מסואבות ידיים סתם שלא נטלו הוו שניות ופוסלות את התרומה. ר' מאיר מטמא שהרי הוכשרה הדבילה ברוק שבפיו. ר' יוסי מטהר דקסבר כל זמן שהרוק בתוך פיו לאו משקה הוא והרי הוא כגופו של אדם ואינו מכשיר. היפך ברוק להוציאו לחוץ טמא, דלמשדייה קאי ומכשיר. מוחלפת השיטה החליף ר' יהודה שיטתו ויצא הימנה. לא תחליף לא תימא מוחלפת היא, דמתניתין דקאמר אף על גב דלא הפך ביה למשדייה קאי. בכיחו עסיקין ליה ההנחלת מן הגוף על ידי חולי שקורין טונש"א. כיחו ונתלש לא יהלך ארבע אמות עד שירוק. מאי לאו תרתי קתני: כיחו וכן רוק. כדשנינן מעיקרא מוחלפת השיטה. משנאי אהבו מות תורה קאמרה להאי קרא בפרשת "ה' קנני". אלא למשניאי למשנה דעתו באנינות. והא מינס אניס שעל כרחו הוא, על ידי חולי או הצינה. כיח ורק קאמרינן שרקק אותו בפני רבו והיה לו להסתלק משם או להבליעו בכסותו.

פירוש הסוגיא

תקציר

בחלקה האחרון של משנתנו שנינו: "וכן לא ירוק", ואחר כך נאמר: "ר' יהודה א': אף משתלש רוקו בפיו לא יהלך ארבע אמות עד שירוק". אולם בהלכה המקבילה בתוספתא נשמר נוסח שלם יותר של ההלכה: "הכוהה ברשות הרבים וכל מי שנתלש רוקו בפיו לא יהלך ארבע אמות עד שירוק". השמטת עניין הכיוה במשנתנו היא הבסיס לסוגיות הירושלמי והבבלי על משנתנו. על אף השוני בין סוגייתנו הבבליה למקבילתה הארץ ישראלית מרמז ניתוח סוגייתנו הבבליה על כך שמשוהו מפירושה של אמוראי ארץ ישראל הגיע לבבל ושאת השוני בין התלמודים יש לייחס במקרה דנן לתופעות ספרותיות רווחות בבבלי שחוללו שינויים מהותיים במסירת התוכן הארץ ישראלי.

מבוא

בחלקה האחרון של משנתנו שנינו: "וכן לא ירוק", ואחר כך איתא: "ר' יהודה א': אף משתלש רוקו בפיו לא יהלך ארבע אמות עד שירוק". ואילו בהלכה המקבילה בתוספתא עירובין ח ז (עמ' 133) נאמר: "הכוהה ברשות הרבים וכל מי שנתלש רוקו בפיו לא יהלך ארבע אמות עד שירוק". ייתכן שהלכה כעין זו שבתוספתא שימשה מקור הלכתי למסגנן משנתנו. את הפסוקית 'וכן לא ירוק' הוא קבע בעקבות הרישא ("לא יעמוד אדם ברשות היחיד וישתין..."), שעסקה בדיני הוצאה והכנסה, ואת דברי ר' יהודה, העוסקים בדיני העברה ברשות הרבים, העתיק כמעט ללא שינוי מן ההלכה המקורית. השמטת עניין הכיוה במשנתנו היא הבסיס לסוגיות הירושלמי והבבלי על משנתנו.

תוספתא עירובין ח ז (עמ' 133)	בריייתא בסוגייתנו [2] ²	משנה עירובין י ה
הכוהה ברשות הרבים וכל מי שנתלש רוקו בפיו לא יהלך ארבע אמות עד שירוק	ר' יהודה אומר כיוה וכן רוקו שנתלש	וכן לא ירוק ר' יהודה א' אף משתלש רוקו בפיו לא יהלך ד' אמות עד שירוק

(א) אע"ג דלא הפיך ביה

משנתנו והתוספתא אוסרות על האדם הליכה כאשר בפיו מצוי רוק תלוש. אולם בתלמוד הירושלמי (י ה [כו ע"ב]) נמסר: "רב אמ': ב'פ'יחה. ר' יוחנן אמ' ב'פ'יחה. דל'כין ר' יודה כדעתיה, דאמ': משקה טופח חיבור". ר"ש ליברמן (הירושלמי כפשוטו, עמ' 361) הגיה:

1 בכתיב היד לונדון וערפורט: "וכן" תחת "וכל". אמנם, בקטע גניזה¹³⁹, ובדפוס ראשון כנוסח כ"י וינה.
2 מן ההשוואה למקורות המקבילים בתוספתא ובמשנה מתקבל הרושם שבריייתא א (1) היא ברייתא מלאכותית, חלק ממעשה המרכבה של הסוגיא, הבנויה כפרפרזה על הבריייתא המקורית, שהיא הבריייתא השנייה (2). נראה שהבריייתא הראשונה נוצרה *ad hoc* במטרה לפתח את המשא והמתן בסוגיא ולהקשות פעמיים על שיטת ריש לקיש העתידה להידחות.

"בפיחה" = "בכיתה" ³, ובתוספתא כפשוטה, עמ' 465, הסביר את הירושלמי כך: "כלומר משקה טופח אינו כמים תלושים אלא כמחובר לגוף... ולפי זה למה אסור לו ללכת ד' אמות ברשות הרבים עם הרוק בפה? ולפיכך העמידה בכיתה" ⁴.

על אף השוני בין סוגייתנו הבבלית למקבילתה הארץ ישראלית, ⁵ ניתוח סוגייתנו הבבלית מרמז על כך שמשוהו מפירושה של אמוראי ארץ ישראל הגיע לבבל. את השוני בין התלמודים יש לייחס במקרה דנן לתופעות ספרותיות רווחות בבבלי שחוללו שינויים מהותיים במסירת התוכן הארץ ישראלי. ברם, מכיוון שלגבי מסורות ארץ ישראליות ראוי לבקר את התלמוד הירושלמי על פני אחיו הבבלי, ⁶ עלינו להסיק, בניגוד לסוגייתנו הבבלית, שהאמוראים הארץ ישראליים לא חלקו כלל בעניין זה. ר' יוחנן כרב אמרו שניהם דבר אחד: "בכיתה", ולא נחלק עליהם ריש לקיש בעניין זה. ⁷

דומה שהיכרותם של בני בבל את הברייתא המכחישה את הפירוש 'בכיתה' הביאתם לכלל מסקנה שיש לדחות את הדעה שהגיעה אליהם מארץ ישראל. ⁸ בעקבות נטייתם הספרותית של בעלי הגמרא לנסח את השיטות בצורת שקלא וטריא ⁹ וכדיון בעקבות חוסר התאמה בין מקור תנאי אחד למשנהו ¹⁰ הם יצרו כאן שאלה מלאכותית ("אע"ג דלא הפיך ביה?") ¹¹ ואף מחלוקת מלאכותית ¹² בין שני האמוראים המזוהים ביותר עם תלמודה של ארץ ישראל: ר' יוחנן ¹³ וריש

3 וכך הגיהו ריצ"ד (עמ' שצח) ואפשטיין (מבוא לנוסח המשנה, עמ' 254). גם בעל קרבן העדה על אתר הגיה כעין זה אלא שהוא פירש בכיתה = בכוח, עיינו שם. ואילו בעל פני משה על אתר פירש פיחה = הפיכה (!) ובהתאם לסוגיית הבבלי. ועיינו גם גאון יעקב, עמ' שפט.

4 קשה מאוד להבין כיצד הוציאו האמוראים הארץ ישראלים את משנתנו מפשטה וקבעו שהיא עוסקת בכיוח ולא ברוק. אמנם, על דרך שמא ואפשר נראה שיש להפריד בקטע הירושלמי הנ"ל בין דברי האמוראים לדברי סתם התלמוד. ולפי זה, רב ור' יוחנן שאמרו: "בכיתה", התכוונו לפרש שדינה של המשנה הוא אף בכיתה, אולי בהשראת ההלכה המקורית שנשמרה בתוספתא (ובברייתא שבבבלי). ואילו הסתמא ביקש להסביר את דבריהם כאילו אמרו שהמשנה מדברת דווקא בכיתה ולא ברוק, וכדי להסביר את דבריהם נעזר בקושיא מלאכותית המבוססת על שיטתו של ר' יהודה בענייני טהרה: 'משקה טופח' (ראו המקורות שאליהם הפנה ליברמן, שם). ליברמן אמנם הבליע בנעימה את הדברים, אך הקשר כשלעצמו רופף למדי: מה בין החשבת רטיבות כחיבור לענייני טהרה במקוה לרוקו של אדם בתוך גופו? ודאי שאין כאן קושיא מעיקרא. אמנם הלשון "ב..." בירושלמי מצביעה בדרך כלל על אוקימתא מצמצמת ולא על הרחבת תחולת ההלכה (ברגיל, כשהירושלמי מרחיב את תחולת ההלכה הוא [או האמוראים שבו] משתמש בלשונות כגון "אף..." או "לא סוף דבר אלא אפילו ב" וכדומה), אך אין הדבר בלתי אפשרי, ושמא יש להגיה הגהה קלה: "ובכיתה", ומכל מקום, הדבר עדיין צריך עיון.

5 השוו דברי רי"י ויינברג (שרידי אש, א, קכא, עמ' שטו) בהתייחסו לתופעה דומה: "... הקושי הגדול שרי"י בירושלמי עומד בסתירה לרי"י שבבבלי, ואף שאנו יודעים שסתירות ממין זה בין הירוש' והבבלי אינן דבר בלתי מצוי; ריצ"ד, עמ' שצח: "ויש דוגמאות הרבה שאמוראי א"י אומרים דבר משם רב ולא נמצא מזה בהישיבות דבבל וגם שאמוראי דבבל אומרים דבר בשם ר' יוחנן ולא הזכירו זאת אמוראי דא"י". וראו גם אצל הנשקה, משנה ראשונה, עמ' 365, ביבליוגרפיה ומפתחות, תלמוד ירושלמי: "רגילים בו חילופי מסורות ביחס לבבלי".

6 ראו פרידמן, האגדה ההיסטורית, עמ' 121.

7 ולא כדברי הימן (סוגיא פיקטיבית, עמ' 36), אמנם בעניין אחר: "מאידך, השינויים בין סוגיות התלמודים הם מאלפים: הבבלי מציע, שרשב"ל חולק על ר' יוחנן. אין חומר בירושלמי לקיים הצעה זו, ואולי שיטת רשב"ל נובעת ממסורת בבלי עצמאית בתורת א"י. ...מכל מקום, הדרושיח בין ר' יוחנן ורשב"ל נראה אמיתי לחלוטין, הגם שאין בידנו מקור מקביל בירושלמי...". ואף לא כדברי אפשטיין, שאמנם מקבל שלא נחלקו בכך ר' שמעון בן לקיש ור' יוחנן, אך מאידך סובר: "ועל כן הדבר קרוב, שעיך דברי רבי יוחנן לא נאמרו אלא כשאלה: מחלפה שיטתיה, והיישוב שלו לא היה שונה מיישובו של ריש לקיש" (מבוא לנוסח המשנה, עמ' 254). ועיינו על כך מה שכתבנו להלן. לניתוח האפשרויות להסבר השינויים בין מימרות מקבילות של ר' יוחנן וריש לקיש ראו ינאי, ר' יוחנן וריש לקיש, עמ' 13-1.

8 השוו: פרידמן, השוכר – הפירושים, עמ' 5 (בעניין אחר): "ובדאי שכבר היו מסורות מעין אלה מתורת ארץ ישראל בידו של בעל הסוגיא דידן, ובנה מהן את החלק שלפנינו, ולשיטתו פירוש זה הוא שלא כמסקנה אלא הוה אמינא העומדת להדחות". עיינו לדוגמה: הלבני, עמ' תרג, במפתחות: "סתם. מטעמים ספרותיים מעדיף הסתם להשתמש בצורת שקלא וטריא".

9 אמנם ייתכן שבבבל הכירו מעין עמדת הסתמא בירושלמי שלפיה חוסר שיטתיות בדברי ר' יהודה הביאה לתירוץ 'כחור'. אלא שבבבל לא ידעו לאיזה מקור התייחסו הסתמאים הארץ ישראלים ושיערו מקור תנאי שונה. בעקבות הסברה שלפיה נוסח המשנה בכלים כפי שהוא לפנינו שונה הציע הלבני שהקושיא המקורית נבעה מן הסתירה בין שיטתו של ר' יהודה במשנתו לשיטתו במשנת כלים הנ"ל. לשיטתו, סתמא דגמרא הוא ששאל "אע"ג דלא הפיך בה", בהתאם לגירסת הסתמא במשנת כלים הנ"ל.

11 וכבר העיר בעל גאון יעקב (צט ע"א ד"ה להרמב"ם, עמ' שפט). אמנם משיקולים שונים לחלוטין, על המגמתיות הטמונה בניסוח שאלת הגמרא על פי המסקנה המתבקשת, וקבע: "תלמודא קמסדר הכא לאקשווי... והכי סוגיא לתלמודא לסדר קושיא לפום פירוקא, וחד מיני' כל היכא דאיכא פירוקא קאמר לימא, וטובא איכא הכי".

12 השוו: קרמר, רוח התלמוד, עמ' 32-35.

13 והדברים יוחסו לר' יוחנן לאו דווקא משום שהכירו את פירושו למשנתנו אלא בשל הנטייה הבבלית לייחס לר' יוחנן מסורות ארץ ישראליות. ראו בנוביץ, שבועות שנים בתרא, עמ' 76-78, 266-267, 300-302; הנ"ל, ברכות, סוגיא לו, הערה 17.

לקיש. לריש לקיש, שאין רגילים לפסוק כמותו¹⁴ במחלקותיו עם ר' יוחנן,¹⁵ ייחסו את הדעה הדחויה: "לא תחליף. הכא במאי עסקינן? בכיחור", ואילו לר' יוחנן, בר הפלוגתא הקבוע של ריש לקיש, ייחסו את הדעה המנוגדת העתידה להתקבל ("אלא מחוורתא כדשנין מעיקרא..."), ודווקא במטבע השמור לו: "מוחלפת השיטה".¹⁶ הניסיון הספרותי לעמת בין שני מקורות רחוקים ושונים מאוד זה מזה, כלומר בין משנתנו למשנה כלים ח' יא, הוא המקור למלאכותיות המרובה ולדוחק הגלוי שבבסיס שאלת הגמרא.

מלאכותיות זו ניכרת כאשר בוחנים את משנה כלים ח' יא:¹⁷ "היה אוכל דבילה בידין מוסאבות, הכניס ידיו לתוך פיו ליטול את הצרור – ר' מאיר מטמא, ר' יודה מטהר. ר' יוסה או: אם הפך – טמא; אם לא הפך – טהור. אם היתה פונדיון לתוך פיו, ר' יוסה אומר: אם לצמאו – טמא. את הפירוש הפשוט למשנה זו הציע הרמב"ם בפירושו למשנה (עמ' צא) בהתאם להלכה הקובעת (משנת מכשירין א א) שמשקים טהורים מכשירים לקבל טומאה דווקא לרצון: "[ו]ר' יוסי אומר: אם הפך אצבעו בפיו הרי טמא את הריר ונטמאת הדבילה, ואם לא עשה זולת הוצאת האבן בלבד הרי הדבילה טהורה". כלומר דווקא "אם הפך אצבעו בפיו" נטמאו האוכלים, שכן אז מוכח שהאצבע הוכנסה לא רק על מנת להוציא את האבן. דא עקא, לפי פירוש פשוט זה ישנן לפחות שתי סיבות שבעטיין אין כל מובן לאנלוגיה המופיעה בסוגייתנו. הסיבה הראשונה לאי היכולת לערוך הקבלה מעין זו שהוצעה בסוגייתנו היא שהמשנה בכלים דיברה על היפוך האצבע ולא על היפוך הרוק. ואילו הסיבה השנייה קשורה למשמעות היפוך האצבע. במשנה כלים מעיד ההיפוך על כוונת האדם¹⁸ ואילו לפי סוגייתנו היפוך הרוק משווה לרוק מעמד עצמאי ומופרד מזה של הגוף.¹⁹ כאמור, העימות בין שני המקורות אינו אלא תוצאה של סגנון ספרותי שנועד לחזק את הסברה שיוחסה בסוגייתנו לר' יוחנן.

מוחלפת השיטה

ר"ש בן חפני, גאון סורא, כתב במבואו לתלמוד (עמ' 179): "מוחלפת השיטה, זאת ההלכה חולקת על אחרת מן הלכותיו. ובתלמוד ארץ ישראל מפרשים את העניין הזה במאמר מחלפה שיטתיה דר' פלוני, תמן הוא אמר כן וכן והכא הוא אמר כן וכן". כיוצא בזה פירש רש"י

14 על החלפה מודעת של דעות אמוראים ממניעים הלכתיים ראו כהנא, המסורות המחולפות, עמ' 260, הערה 128; וזוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 266, הערות 28, 29.

15 פרט למקרים נדירים; עיינו יבמות לו ע"א.

16 ראו אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 251, הערה 3. ובעמ' 262, שם, כתב: "במיתודה זו של 'מוחלפת השיטה'... השתמש רבי יוחנן, לפחות לפי מסורת הבבלי... במדה מופרזת, שלא תמיד פשוטה של משנתנו מצריכה אותה. אבל ספק הוא, אם כל מה שנמסר בבבלי בשמו, אמרה רבי יוחנן, אם לא נתייחסו לו, כאבי מיתודה זו, דברים שאינם שלו. והדבר קרוב לוודאי במקום שהירוש' מוסר בשמו אחרת...". ראו גם: אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 487, שכתב אף הוא: "ומסתבר שלא בכל מקום אמר ר' יוחנן מפורש כך, אלא שהעבירו פתגמו 'מכללא' למקומות שונים".

17 המשנה מצוטטת כאן על פי כ"י קאופמן ולא כנוסח המשנה המשתקף בסוגייתנו. וראו על כך להלן.

18 כך משמע מפירוש הרמב"ם למשנה. אמנם, במשנה תורה (הלכות טומאת אוכלין טו ז) כתב הרמב"ם: "מי שהיה אוכל תרומה בידיים טמאות, כגון דבילה שלא הוכשרה, והכניס ידו לתוך פיו ליטול צרור, אם הפך – נטמאת הדבילה, שהרי נטמא ביד מפני שעקרו. ואם לא הפך – טהורה, שהמשקה שבפיו, קודם שיהפכו ימצצנו להוציא, דומה למים שלא נתלשו אלא עדיין הן בקרקע, שאין מתטמאין ואין מטמאין אלא ברצון, כמו שביארנו, וזה, אין רצונו אלא ליטול הצרור". ונראה שבמשנה תורה מתייחס הפועל להיפוך הרוק, וכפי שטען ר"י קורקוס בפירושו על אתר: "במשנה כתב רבינו פי' הפך דהיינו שהפך אצבעו בפיו ואז נטמאת הדבילה משום דחשיב לרצון; אמנם בשלא היפך אצבעו רק נטל הצרור לבד, אז הוי שלא לרצון, וטהורה. אמנם כאן נר' שכוונתו לפרש היפך הרוק בפיו קודם שיכניס האצבע, וזהו שכתב יתכנו או ימצצנו, ואז הוי עקור, ומטמא אפילו שלא לרצון. אבל אם לא היפך הרוק בפיו הרי הוא מחובר ולא נטמאת הדבילה גם לא הרוק כיון דהוי שלא לרצון שהרי זה בכל גזונא לא נתכוון אלא ליטול הצרור...". הרי שלדעת הרמב"ם במשנה תורה היפוך הרוק מפריד את הרוק מהגוף ומשווה לו מעמד עצמאי המאפשר לו להיחשב כמשקה המכשיר לקבל טומאה, ולפי זה האנלוגיה מובנת. ושוא התעלם הרמב"ם מסוגייתנו שעדה שפירש את המשנה. עיינו מה שכתבו ר"י קאפח בהערה 51 (שם) וגאון יעקב (צט ע"א ד"ה אע"ג ו), עמ' שפט).

19 אמנם, לדעת רש"י (צט ע"א ד"ה היפך ברוק), המפרש את המשנה בכלים על פי סוגייתנו, האנלוגיה מושלמת: ה'מאן דאמר' במשנה בכלים, המטמא דווקא כאשר היפך, פסק כך משום שכאשר "היפך ברוק" היתה כוונתו "להוציא לחוץ", וממילא "[ו]למשדיה קאי, ומכשיר [לקבל טומאה]". והשוו פירוש הר"ש למשנה שם: "מטמא כשהיפך את הדבילה מצד זה לצד זה, שנעקר הרוק, ומטהר בלא היפך, דכל זמן שלא נעקר לא נחשב משקה".

(צט ע"א ד"ה מוחלפת השיטה) בסוגייתנו: "החליף ר' יהודה שיטתו ויצא הימנה". וכבר הדגיש הרי"ן אפשטיין (מבוא לנוסח המשנה, עמ' 245) שמוכן ראשוני זה של המונח "אינו מצריך עדיין דווקא יישוב שעל ידי חילוף והגהה במשנה". אלא שבבבל הבינו שהמונח מורה לא רק על סתירה בעמדת התנא אלא גם על תוצאתה, כלומר על הגהה שצריכה לבוא בנוסח המשנה, כלומר חילוף עמדת התנא באחד המקורות.²⁰ לפיכך, בהרבה מן הסוגיות הבבליות, כנגד ההצעה "מוחלפת השיטה" מופיע הטיעון "לעולם לא תיפוך", כלומר אין צורך בהגהת המשנה ובהפיכת שיטות התנאים.

בהתאם למסורת בבלי זו פירש רבינו חננאל בסוגייתנו²¹ את הביטוי 'מוחלפת השיטה': "חלף ואומר!!" במשנה ר' מאיר אומר היפך בו טמא. ר' יהודה אומר אע"פ שלא היפך טמא...". כלומר התחלפו שיטות התנאים במשנתנו ויש להגיה את המשנה. אמנם, רש"י (שם) פירש בהתאם למשמעותו הראשונית של המונח ולא הזדקק למשמעות התניינית הבבליית.²² ברם אף ש"קרום הדבר, שעיקר דברי רבי יוחנן לא נאמרו אלא כשאלה: מחלפה שיטתיה, והיישוב שלו לא היה שונה מיישובו של ריש לקיש" (מבוא לנוסח המשנה, עמ' 254), מסתבר שבסוגייתנו הבבליית כבר השיאו את המונח למשמעותו התניינית.

נוסח משנת כלים

כפי שראינו לעיל, נוסח המשנה בכלים שונה מן הנוסח שבסוגייתנו אפילו בכל הנוגע לשיטת ר' יהודה שעל בסיסה נקבעה סוגייתנו. בהתאם למשמעותו הבבליית המקובלת של המונח 'מוחלפת השיטה' בבבלי כתב הר"ש משאנץ בפירושו למשנה זו (סד"ה נטמא): "וכמו ששנויה כאן כך היא המסקנא בפרק המוצא תפילין". לדעתו, נוסח המשנה בכלים מבוסס על מסקנת הסוגיא ש"מחזורתא כדשנין מעיקרא", כלומר ש"מוחלפת השיטה".²³ רי"ן אפשטיין (שם, עמ' 254) החזיק אחריו וכתב: "ה'תנאים' שוני המשניות שינו איפוא את נוסח המשנה על פי 'מוחלפת המשנה' של הבבלי. ואפשר שנסתייעו גם בזה, שרבי יוסי דרכו לתווח בין התנאים...". הבנה זו עמדה בבסיס הגהת הגר"א בביאורו לסדר טהרות (כלים ח ה), שבה ביקש להשיב את הגירסא 'המקורית' על כנה: "ר"מ מטהר, רבי יוסי מטמא, ר' יהודה אומר אם הפך טמא כו'; כצ"ל".

ברם כבר העיר ר"ד הלבני "...[ש]קשה לומר שגירסה הנמצאת בכל הספרים נתהוותה בטעות" (עמ' רנז). אמנם מוכרחים אנו לומר שבעלי הסוגיא בבבל גרסו שר' יהודה חילק בין היפך ללא היפך, אולם אין כל סיבה להניח שנוסח משניות ארץ ישראל היה כך, וכפי שמצאנו מקרים רבים שבהם נוסח משניות ארץ ישראל שונה מנוסח בבל.²⁴ עדיף אפוא לקבל את סברתו של הלבני שלפיה "אין ספק שהגירסה שלנו בכלים יסודה בגירסה עתיקה, ולא באי הבנה של 'מוחלפת השיטה' כאן" (שם).

20 אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 248. וראו וולד, אלו עוברין, עמ' 242–244.

21 צט ע"א ד"ה א"ר יוחנן מוחלפת השיטה, עמ' רטו. והשוו תוספות (צט ע"א ד"ה הוא סבר) וראו חכמת שלמה על אתר.

22 אבל לא בכל מקום פירש רש"י כך, כפי שהעיר אפשטיין, שם, עמ' 245, הערה 7. והשוו למקורות שאסף אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 486, הערה 61.

23 אמנם, גם אם ניתוח מדויק מעלה שהגירסא בכלים כפי שהיא בדינו, "אי אפשר להולמה לכל הגירסאות" בסוגייתנו, כפי שהעלה המהרש"א (ד"ה דף צט, עמ' 32, והשוו גאון יעקב [צט ע"א ד"ה אע"ג דלא תפיק בה כו', עמ' שפח]), עדיין ייתכן שמי שהפך את הגירסא בכלים לא שת לבו לדקדק כל כך והלך אחר מסקנת הסוגיא מקופיא, שמוחלפת השיטה, והפך את שיטות התנאים במשנת כלים הנ"ל.

24 ראו על כך: להלן, עמ' 167, הערה 19.

נוסח 'אית דגרסי'	נוסח המשנה	נוסח הדפוס	משנה בכלים
שבתוספות, כ"י	בכלים ע"פ	בעירובין, כתבי	לפי כל הנוסחאות
אוקספורד	הצעת הגר"א	היד וטיקן ומינכן	
רבי מאיר: מטהר	רבי מאיר: מטהר	רבי מאיר: מטמא	רבי מאיר: מטמא
ורבי יוסי: מטמא	ורבי יוסי: מטמא	ורבי יוסי: מטהר	ורבי יהודה: מטהר
רבי יהודה אומר:	רבי יהודה אומר:	רבי יהודה אומר:	רבי יוסי אומר:
היפך בו – טמא;	היפך בו – טמא;	היפך בה – טמא;	אם הפך – טמא;
לא היפך בו –	לא היפך בו –	לא היפך בה –	אם לא הפך –
טהור	טהור	טהור	טהור

(ב) כיח בפני רבו חייב מיתה

דרשת 'אל תקרי' על סיפא דקרא "יְחַטְּאֵי חִמֵּס נַפְשׁוֹ כָּל מְשֻׁנְאֵי אֲהָבוֹ מוֹת" (משלי ח לו) מופיעה בספרות התלמודית מלבד בסוגייתנו עוד פעמיים. בשבת קיד ע"א איתא: "ואמ' ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן: כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדיו חייב מיתה, שנא': וכל משנאי אהבו מות – אל תיקרי משנאי אלא משניאי". ואילו במגילה כח ע"א נאמר: "והאמ' רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: כל תלמיד חכם שמברך לפני כהן, אפי' כהן עם הארץ, אותו ת"ח חייב מיתה, שנ': כל משנאי אהבו מות – אל תיקרי משנאי אלא משניאי". במסגרת עיונו בדרשות 'אל תקרי'²⁵ בָּחַן מ' צפור דרשות אלו וקבע: "הרעיון בכל הדרשות הללו זהה: תלמיד חכם הגורם חילול השם חייב מיתה. העובדה, ששתיים משלוש דרשות אלה נמסרות בשם ר' יוחנן, והשלישית בשם ריש לקיש, יוצרת רושם, שזוהי לאמיתו של דבר אותה דרשה עצמה בפנים שונות" (שם, עמ' תשד).